

Tolnai Gábor hetven éves

Az 1910-es évjáratban „legfiatalabb” Tolnai Gáborra élete 70. esztendejének betöltésekor elsősorban mint az akadémikusra és az egyetemi tanárra, a tudományszervezőre és a kulturális közélet kiemelkedő alakjára gondol december legvégén tanítványainak és tisztelőinek népes tábora, s a társadalmi és politikai szerep láttán kialakult benyomást szinezik majd a bölcs humanistának és a hallgatóinak oly szívesen mesélő „öreg”-nek személyesebb vonásai. Közelebb úgy juthatunk gazdag egyéniségéhez és mély érzelmektől fűtött gondolkodásához, ha könyveit vesszük elő: ő maga mindig is literátornak tartotta magát, aki saját szavai szerint ritkán adott közre „szenvtelen, minden személyességet nélkülöző” tanulmányt, s egyik legutóbbi kötetének szerkesztése során bevallottan az érdekelte, „hogy a más és más indíttatású, egymástól távoli esztendőikben keletkezett írások összeállnak-e, s ha összeállnak, miként válnak szerves egységgé a nyomtatott könyv lapjain.”

Ha születésnapok mellett írói évfordulók megünneplése is szokásos lenne mostanában, Tolnai Gábor szigorúan a bibliográfiák adatai szerint 1981-ben ülhetné munkásságának 50. anniverzárúját, mert első önálló könyve 1931-ben jelent meg a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadásában; ha korábbi anyaggyűjtéseit, egykori pályázatokra írott, de ma is kiadható, sőt újból kiadott tanulmányait vennénk alapul, már biztosan túljutott a félszázados jubileumon. Legkorábbi publikációja A szabadvers és a lírai formák válsága címmel jelent meg, s akkoriban öt folyóiratban ismertették. Ha ma visszatekintünk rá, életmű alapját láthatjuk benne; mint számos önvallomásból és tanúk bizonyosságából kiderül, lényegében a Szegedi Fiatalok felfogását tartalmazza, kik az avantgarde hívei voltak, s Ady és Móricz mellett a legnagyobbra Szabó Dezsőt becsülték (bár ez utóbbiból már 1930-tól kiábrándulni kezdtek, s Tolnai Gábor 1945-ben végleg leszámolt mítoszával). Második könyve Erdély irodalmi életéről országos hírt szerzett a 23 éves fiatalembernek. A Nyugatban Schöpflin Aladár méltatta, s minthogy vita kerekedett, szerző válaszcikket írt, amely, mint utóbb kiderült, éppen Schöpflin támogatásával került a folyóiratba. Ettől kezdve jelentek meg írásai mind gyakrabban az ország akkor legnívósabb folyóiratában, majd pedig az Illyés-szerkesztette Magyar Csillagban. Az impulzusokban gazdag szegedi évek egyik hozománya a Babits–Kosztolányi–Juhász fiatalkori levelezése iránti érdeklődés, majd ennek cikkekben és tanulmányokban realizálódó eredményei; ebben a korszakban szövődött néhány valóban „síríg tartó” barátság is, köztük a Radnóti Miklóshoz fűződő kapcsolat: a költővel később is együtt dolgozott, majd legalább két tucatnyi lírai hangú emlékeztést és elemzést írt róla.

Tolnai Gábor 1934-ben ÁDOBOS-ként az Országos Széchényi Könyvtárba került; abba a nagymúltú s a 30–40-es években tudósok és tudósjelöltek egész sorának otthont adó intézménybe, ahol a Szegedről felkerült s modern irodalommal foglalkozó fiatalember alapos történeti stúdiumokba merült. Ekkor írta Erdély hanyatlásának évszázadáról s e korszak kiemelkedő alakjairól szóló nagy tanulmányait, nélkülözhetetlen könyvét a régi magyar főurakról, kiadta egyebek között Teleki József franciaországi útinaplóját, Tótfalusi Kis Miklós Mentségét, szerkesztette a Magyar Századok sorozatot (1943–44), s a régi szegediek mellett ekkor talált új barátokra: Halász Gáborra és számos másra, kik könyvsorozatának egyes köteteit is szerkesztették. Az elmélyült történeti kutatások évei egybeesnek a „végzetes esztendő”-kel. „Az ideges bizonytalanság első idejében” – írta 1945-ben Tolnai Gábor – „a személyiség koroktól független egyensúlyproblémája foglalkoztatott. A tekintélyben megfoghatkozott, öreg Kazinczyt magyarázta saját korunk ideges nyugtalansága. Majd a folyton-folyvást súlyosbodó időben két összefüggő történelmi korszak következett. A hanyatló erdélyi fejedelemség fél évszázada és a Habsburg-uralom alá került Erdély világa. Végzetes esztendőket élt akkor Erdély is.”

Egyéniségének „szűrőkészüléke egyedül a selejtes előtt” zárult le; tanulmányai valamint könyve máig meghatározza az általa feldolgozott korszakról alkotott tudományos nézetet, – mi több, írásai behatoltak a közgondolkodásba, ami pedig kiadványainak aktualitását illeti, Kodály Zoltán 1940-ben leírt reflexiójából idézhetünk: „Tolnai Gábor joggal mutat rá a Tótfalusi és Ady panaszaik közti kísérteties hasonlóságra. (A Mentség címe az is lehetne: »Ki látott engem?» vagy »Szeretném, ha szeretnének.«) . . . Ha Tótfalusi ott marad Amszterdamban, ma talán az Elzevieriek, Aldusok között emlegeti a tudós világ. . . . Egyéni élete tönkrement, munkáját nem végezhette be. De áldozatának füstje égre csap és századokra mutat irányt az igaz út felé.

Az „igaz út” követését Országromlás-sal (Illyés Gyula) kellett megfizetni, s csak utána nyílt meg a lehetőség, hogy Tolnai Gábor gondolkodásának, képzettségének és szervezőképességének megfelelően elől járjon a nem mindig könnyen járható úton. Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói széke, a minisztérium, a római nagykövetségi poszt, egyetemi tanárság és akadémiai tagság következtek egymás után, több mint két évtizeden át a tudományos minősítés irányítása, 1957-től öt és fél esztendő a Kortárs főszerkesztői tisztségben, s e közéleti munka mellett is alapvető tanulmányok és újabb kötetek, amelyek a látókör kiszélesedéséről és írói fejlődéséről tanúskodnak. Tolnai Gábor ekkor vált Itália és a spanyol irodalom tudós ismertetőjévé, García Lorca igazi egyéniségének hazai interpretátorává, Radnóti Miklós életének és műveinek magyarázójává, a régi magyar irodalomból ekkor lett írásainak visszatérő témájává Szenczi Molnár Albert, a Tótfalusival rokon sorsú literátor. Így alakította ki Tolnai Gábor azt az „egyéniénén átszűrt” irodalomtörténeti koncepciót, amely szerint a polgári, személyes és elemző stílus Szenczitől kezdődően Kemény Jánoson, Bethlen Miklóson, Tótfalusin keresztül haladva jut el Kazinczyig és a modernekig.

E századokat átfogó koncepciót a meggyőződés hevülete emeli vízióvá. S ha Tolnai Gábor egyik kötetében azt kérdezte, hogy írásai egységé állnak-e össze, az igenlő válasz talán úgy fogalmazható meg legtalálóbban, hogy az egység a személyesség és a tudományos objektivitás pólusai közötti feszültség által szerveződik meg. Az önelemző és tudós literátor jól látja, hogy személyessége korábban főleg a témaválasztásban, az utóbbi 10–15 évben írásainak élményszerűségében nyilvánult, s esszéi egyre „líraibb vonalvezetésűvé” váltak. Legutolsó kötete a leglíraibb: búcsúzik benne meghalt jóbarátoktól, gyöttrő emlékektől, de igazában „az emlékeket felidéző magány keserű íze”-től, amelyet azonban „kiírt magából”, hogy ismét felragyogjon az öröm „szép szeme”, s hogy egy badeni kirándulás rajza után így zárja könyvét: „Újra mondom második hazámnak, Itáliának – amit ennek az írásnak az élére írtam, újra mondom most, hála a jó sorsnak, az emberbe, a humánumba, a mind teljesebb életbe vetett, kiírthatatlan, romantikus hitemnek is: Maradj velem, mert beesteledett.”

Mit kívánhatnak a barátok, a pályatársak és a tanítványok a 70 éves Tolnai Gábornak? Az öröm „szép szemének” derűs ragyogását, és töretlen erőt annak, aki a megélt balsors után jó sorsáról tud beszélni, és romantikus hittel hisz az emberben, a humánumban, a teljesebb emberi életben.

Tarnai Andor

Nagy Péter hatvan éves

Még csak hatvan éves? Bizony idősebbnek látszik: munkája alapján. Eddig tizenhárom könyve jelent meg, köztük két nagy pályamonográfia. Kutatásainak van középpontja: a modern magyar irodalom, de nemcsak középpontja van, hanem gazdagon kiterelődésére érdeklődésének köré vonja a világirodalmat a klasszicizmustól máig, kiterjed a regény, a dráma, a líra és az eszmeáramlatok történetére egyaránt. Rang szerint tudós akadémikus, de nem az a szó angol jelentésében, ahol az „academic” gyakorlattól elvont, hideg logikai konstrukciót jelent. Írásaitól mi sem áll távolabb, mint az akadémikus talárba öltözött nagyképűsködés és fennkölt kinyilatkoztatás. Fegyvere az érvelő okfejtés, a megvilágító és önmagában is mindig világos gondolatmenet, valamint a szarkazmusra hajló gúnyos humor.

A negyedik nemzedék irodalomtörténésze a modern magyar irodalomnak a Nyugat indulásával kezdődő időszámítása szerint. Ahhoz az irodalomtörténet-generációhoz tartozik, amelyre a felszabadulás után az első nagy analitikus feladatok hárultak. Az új magyar irodalomtörténet marxista szellemiségű alapvetését Lukács és Révai iránymutatásai alapján az előttük járó Bóka–Sötér–Tolnai–